

Ami fölemelt s ami lesújtott

A Magyar Nagy Október visszhangja a délvidéki kultúrában

Az 1956-os budapesti forradalmi események elmentmondásosan befolyásolták a vajdasági magyarok életét, közérzetét. A magyarországi magyaroknak a szovjet rezsim elleni föllázadása akkor is a magyar nemzet életrevalóságát tanúsította, ha a jugoszláv hatalom és a szolgálatában álló vajdasági magyar sajtó ellenforradalomnak is igyekezett föltüntetni mindazt, ami 1956 végén Magyarországon lejátszódott. A magyarok ugyanis ezzel a tettükkel arról tettek tanúbizonyságot, hogy a vörös diktatúra nem irtotta ki belőlük az ellenállás csíráját. S ez akkor is sorsfordítóan fontos volt, ha az addig elnyomott tömegek fegyveres felkelését a képmutató titói politika reakciónak, jobb-, sőt szélsőjobboldali célzatúnak minősítette s annak bizonyítékát látta benne, hogy a magyarokra még fokozottabban kell vigyázni, mivel a múlt kísértete bármikor föltámadhat bennük.

Ennek dacára a vajdasági magyarok számára a lehető legjobbkor jöttek a magyarságot néhány hónapig a világpolitika középpontjába állító budapesti események. Az ötvenes évek elejétől ugyanis, amikor csökkent a Szovjetuniónak a Jugoszláviára gyakorolt nyomása, a délvidéki magyarságnak átmenetileg nyújtott privilégiumokat (amelyeket 1952-ben a palicsi Magyar Ünnepi Játékok látványosan demonstrált) a hatalom viszonylag gyorsan visszavonta. Hogy a területi iskolák kialakítása mögött valójában milyen szándék rejtett, az mindenekelelt a nagybecskereki és a zombori színház megszüntetéséből és a magyar könyvkiadás visszafejlesztéséből derül ki. Ezt az állampolitikai törekvést a Híd folyóirat (főleg Gál László tolla segítségével) olyképpen alapozta meg, hogy a két világháború közötti magyar népi törekvéseket lényegükben fasiszta jellegűeknek bélyegezte. Pedig a második világháború végén Szabó Dezső írásai mint a haladás magyar úttörői még napvilágot láthattak Újvidéken.

Lévay Endre 1954-ben a 7 Napban ennél is tovább megy s Rehák László politikai állásfoglalását támogatva általában feleslegesnek tartja a múlt századi magyar klasszikusok ismeretét az oktatásban s a „jugoszláv népközösség egységes államéletének tudatosí-

tása” mellett szavaz. Hasonlóan vélekedik Majtényi Mihály is, aki – miután a jugoszláv kommunista politikának megfelelően a *Császár csatornája* c. regényét *Élő víz* címen a vizsgán megbukott diák módjára újraírta – a vajdasági magyar irodalomban a szocializmus előretolt bástyáját értékeli. Ugyanebben az évben a 7 Nap névtelen cikkírója fontosabbnak tartja a Čele kulát, mely a szerb nép szabadságharcának emléke, mint a kortárs magyar football sikereit.

Az irodalomkritikán is látszik, hogy az ötvenes évek elején az új, ellenzéki hangnemű nemzedéket a szocialista rendben kifejeződő délszláv államakarat fölszipantotta. Herceg Jánosra nagy nyomás nehezedik. Hiába lojális a szocialista Jugoszláviához, hiába szocialista az ars poeticája, az a tény, hogy a magyar uralom idején szerkesztette a *Kalangyát*, és hogy a parasztság-
nak nagyobb figyelmet szentel, mint a munkásságnak, támadások célpontjává teszi. Herceget az ötvenes évek közepén a Híd szerkesztőjévé nevezik ki, vagyis fölfelé igyekeznek buktatni. Ő képtelen érvényt szerezni elképzelésének, a valóságkutatás programjának. Azért megteszi, amit tehet, s nem véletlen, hogy az 1956-os októberi-novemberi magyar eseményeket követően néhány hónap múlva távoznia kell a Híd éléről.

1954-ben a könyvkiadás minőségileg és mennyiségileg egyaránt visszaesett a jugoszláviai magyar kultúrában. Még 1953-ban 15 könyv jelent meg, de ezután három éven át csak öt-öt, hogy 1957-ben csupán egy (Csépe Imre *Tarisznyás emberek* c. elbeszéléskötete s az is Szabadkán) lásson napvilágot. Nem véletlenül írja Bori Imre a 7 Napban 1956 január 1-jén szocialista, de kritikai szellemben: „Nálunk hatalmas erkölcsi és emberi töke halmozódott fel, amelyből mi alig próbálunk forgótökét szerezni... a Híd nagy késéssel jelenik meg, kiadóvállalatunk tetszhalott. Az évekkel ezelőtt beharangozott művek egy része még most sem jelent meg. Az író a hallgatás bilincseiben él, szobája négy fala között.” Mondanunk sem kell, hogy ehhez a helyzethez viszonyítva a szerb könyvek kiadása a Vajdaságban is virágzik.

A magyar forradalom híre átmenetileg bénítólag hat a jugoszláviai magyar művelődésre. B. Szabó György arra panaszkodik pontosan egy évvel később a Dolgozóknak, hogy míg Belgrádban, Zágrábban és az újvidéki szerb tribünön ezrek kíváncsiak az irodalmi perekre, az új törekvések önvédelmi harcára, a mi provinciánk állóvívét semmi sem zavarja meg. Nem említi, hogy megszűnt a Vajdasági Kultúrtaács, s ezzel együtt az Irodalmi Társaság is, hanem csupán ennek következményét: „A magyar irodalom művelői egyszer sem találkoztak ebben az évben, a kiadóvállalatok és az írók találkozását és közvetlen megbeszélését senki sem kezdeményezte... a Híd iránt... fáradt közöny...”

Fehér Ferenc viszont nem csupán az elanyagiasodott társadalmi viszonyokról mondja el a véleményét, hanem a vajdasági magyar irodalom jövője iránti kételetyét is ki meri fejezni: „Kérdés..., hogy mire elérkezünk a Kánaánba, vajdasági magyar lesz-e az a most még csak megálmodott aranykorszak ezen a tájon.”

Ács Károly úgyszintén totális kritikát merészel gyakorolni, amikor kijelenti: irodalmunk „jobbról-balról gyámolított, áléleltre nevelt tengő-lengő kényszerűség, ami van, mert hát lennie kell, kimutatások készítői, dotációk kezelői lelkiismeretének megnyugtatóására.”

Nos, ebben az előző években teljesen hiányzó szókimondásban visszhangzik a magyarországi forradalom. Nem egy vajdasági magyar író eretnek módon nem csupán panaszkodni mer az anyanyelvi írásos kultúra súlyos válsága miatt, hanem elvéve a jövőbeni lehetőségeket is megítéli. Olykor be merik vallani hiteltenségüket. A maguk módján nem csupán a szocializmus létét tagadják, hanem annak egyik hirdetett eszményét, a nemzetiségi kultúra jövőjét is kétségbe vonják. Nagy dolog ez ahhoz képest, hogy korábban még a művészet szimbolikus nyelvén sem volt szabad kétségbevonni az új társadalom minőségi többletét és az optimizmus megalapozottságát.

Mondanom sem kell, hogy e megnyilatkozások nem válhatnak tipikusakká. Részint azért, mert az uralkodó ideológia közhelyei továbbra is kötelezőek maradtak, részint pedig amiatt, minthogy az ötvenes évek végén nagy változásokra került sor a délvidéki magyarok művelődésében. A hatalom ugyanis íróink tiltakozására, saját élettapasztalatuk, világképük kifejezési jogának követelésére kénytelen volt belátni, hogy az 1957-ben megindított könyvbehozattal nem oldhatja meg a vajdasági magyarok könyvkiadásának kérdését, s hogy a területi iskolák bevezetése által aligha asszimilálhatók rövid távon a magyarok. Vagyis ahogyan a szovjet ha-

talomnak 1956 ősze után változtatnia kellett a magyarországi politikai stratégiáján, hasonlóképpen Jugoszláviának is több mindent meg kellett adnia egyik legszámosabb kisebbségének azokból a jogokból, amelyeket a megfélemlítettek hallgatása miatt a korábbi években visszatartott.

Az 1956-os magyar szabadságharc természetesen a jugoszláv állam egészét a kisebbségi politikától függetlenül is befolyásolta. Az 1958-ban meghozott viszonylag liberális pártprogram aligha független attól a fölismeréstől, hogy a szocialista táborban az ellenzéki-ség nem csupán lappangó lehetőség, hanem olyan valóóságos erő, amely alkalmazkodásra kényszeríti a belpolitikát, amennyiben az állami diktatúra helyett a békés taktikát választja. Az öngazgatás és a nemzetiség fogalma még az ötvenes évek elejétől, tehát a Sztálinnal való szembe fordulást követően (jóllehet szemfényvesztő jelleggel) legitimitást nyert a jugoszláv társadalomban. A társadalmi csoportok s köztük a kisebbségek kisebb fokú és viszonylagos autonómiájára a szocialista világot megrengető magyar forradalmat követő években került sor. Ez akkor is így van, ha a narcisztikus jellegű totalitárius jugoszláv politika hamisan szükségszerűnek mondott belső fejlődésével, egy fölső gazdasági és társadalmi lépcsőfoknak megfelelő tudattal, a szocializmus legújabb vívmányaival, a kommunisták egyértelműbb térnyerésével hozta összefüggésbe a hatalom részleges decentralizálását és az égetően fontos nemzetiségi intézmények megalapítását.

A szellemi önállósodást szorgalmazta a maga módján már 1956-tól Újvidéken a Szép Szó vitafórum, majd ezután, közvetve, a Magyar Nagy Október hatásaként alakult meg még 1957-ben a Forum Lapkiadó és Nyomdaipari Vállalat, amely két évvel később veszi kezébe a magyar könyvek kiadását Jugoszláviában. S az Együtt, az Újvidéki Rádió irodalmi folyóirata is ekkor indul. A magyarság életerejének demonstrálásától függetlenül lehetetlen a szabadkai Életjel élőújságnak, valamint az újvidéki Ifjúsági Tribün magyar szerkesztőségének megalakulása 1958-ban. Majd a következő évben az addig demagóg módon halasztgatott Magyar Tanácsoknak a megnyitása. S ugyanebben az évben a Forum vállalat kiadói tanácsa az irodalmi élet serkentése céljából a Híd irodalmi díjat is megalapította. Az új nemzedéknek sem kell sokáig várnia, hogy kezdetben Symposium néven melléklethez jusson az Ifjúság c. hetilapban, majd később folyóiratként jelenjen meg. Mind ez az előzményekhez képest akkor is káprázatosan sok, ha ezáltal egy elitjellegű szubkultúra alapozódott

meg. Annál is inkább, mert az ötvenes évek közepén kialakított területi iskolák kisebbség-sorvasztó munkája egyre erőteljesebbé vált a kétnyelvűsítés erőltetésével, s ahelyett hogy újraalapították volna a korábban megszüntetett nagybecskereki és a zombori színházakat, még a topolyait is fölszámolták.

A kirakat tehát teljesen följúlt s a mögötte rejlő tartalom is gazdagodott valamelyest – a tökéletesen ellenőrzött Novi Sadon. Ez volt a Magyar Nagy Október hatása a jugoszláv belpolitikára, főleg annak nemzeti-ségi vonatkozására. Az irodalmi életbe, a műalkotásokba viszont feszültséget, kritikai szellemet lopott be. Az írókat arra bátorította, hogy ha félreérthetetlenül, tehát cikkek formájában legfeljebb csak időnként és nagyon óvatosan, akkor legalább közvetve, szimbólumok, célzások formájában mind rendszeresebben ítélkezzenek arról az életről, amely hivatalosan sokkal többre tartotta magát, mint amilyen valójában volt. Ezáltal persze néhányan közülük késélen táncoltak, hiszen az ötvenhatos budapesti események ismét fölerősítették azt a délszláv államkommunista rágalmat, amely szerint a magyarok fasiszták, akikre, miként a legújabb történelmi események tanúsítják, fokozottan kell vigyázni.

Ugyanakkor viszont egyre nyilvánvalóbbá vált, hogy a vajdasági magyar értelmiség gondolkodása kultúrközpontú, a szeparatizmus és irredentizmus nem tipikus tulajdonsága, tehát az anyanyelv művelését és a művészet viszonylagos autonómiáját kiélési területként, nyomáscsökkentő szelepként meg kell adni neki. Annál is inkább, mert az iskolák nyelve és szelleme az államnyelv szupremáciája jegyében működik, valamint a sajtó is a jugoszláv kommunista világlátást érvényesíti, vagyis hosszú távon biztosítva van a kisebbségek közül annak is az asszimilációja, amelynek a mi tájunkhoz fűződő történelme és kultúrája annyira jelentős, hogy - különösen az 1956-os események után - immár elrejtethetlen.

Ez azt jelenti, hogy a jugoszláv belpolitika néhány év alatt megtalálta annak a módját, hogy a Magyar Nagy Október viharának szelét a saját vitorlájába fogja. A tények nyomása olyan vajdasági magyar „vertikális” intézmények megalapítására kötelezte, mint pl. a Forum, a Magyar Tanszék vagy az új nemzedék folyóirata, ám ezek szellemét gondosan elidegenítette azoknak a valóságos életétől, akiknek munkatöbbletéből még sok más intézmény megalkotására is futotta volna, s akiknek szolgálata a kötelességük lett volna.

